

¹Анна Сербін, ²Лариса Поліщук
¹Аспірант кафедри архітектури та реставрації
Національний університет «Львівська політехніка», Львів
e-mail: anna.v.serbin@lpnu.ua
ORCID: 0000-0002-7892-564X
²Доцент кафедри архітектури та містобудування
Івано-Франківського національного
технічного університету нафти і газу, Івано-Франківськ
e-mail: larysa.polischuk@gmail.com
ORCID: 0000-0002-1330-0657

КОМПЛЕКС ПАЛАЦУ ПОТОЦЬКИХ В ІВАНО-ФРАНКІВСЬКУ: ДОСЛІДЖЕННЯ АРХІТЕКТУРНИХ ФРАГМЕНТІВ СПОРУДИ ПРИ ПІВНІЧНОМУ МУРІ

THE POTOCKI PALACE COMPLEX IN IVANO-FRANKIVSK: RESEARCH ON THE ARCHITECTURAL FRAGMENTS OF THE BUILDING AT THE NORTHERN WALL

© Сербін А., Поліщук Л. 2022

У статті подається комплексне дослідження споруди при північному мурі Палацу Потоцьких в Івано-Франківську та зроблено спробу доведення гіпотези про існування на цьому місці порталів/брами у період функціонування комплексу як резиденції.

Проаналізовано картографічні джерела та співставлено їх з сучасною топопідосною для ідентифікації споруди та підземних камер під нею. Проведено натурні обстеження, архітектурні обміри та досліджено за допомогою зондажів головний фасад. Виявлено архітектурні фрагменти порталів, ймовірно, палацового періоду. За результатами дослідження встановлено два основні будівельні періоди, які відповідають періодам функціонування комплексу. Перший – резиденція Потоцьких (1680-і - 1802 рр.), коли, ймовірно, існували на одній композиційній осі підземні камери та портал в замковому мурі для виходу на терасу. Другий період - шпитальний (1802 - 2004 рр.), коли було споруджено наземну споруду при мурі, яка відповідає плануванню підземних камер.

Дослідження проводилось в рамках програми комплексних наукових досліджень КП ПК ПАЛАЦ, яке було створено з метою наукового вивчення, охорони, збереження та ревіталізації комплексу.

Ключові слова: Івано-Франківськ, Палац Потоцьких, Станіславівська фортеця.

Постановка проблеми

Комплекс палацу Потоцьких в Івано-Франківську розташований в межах колишніх фортечних укріплень у середмісті історичного міста-фортеці Станіславова/Івано-Франківська (1662). Територія комплексу, на якій локалізовані усі пам'яткові будинки і споруди є однією з найдавніших у середмісті й формувалась як резиденція власників за принципом "palazzo in forteca" шляхом реконструкції міських бастионних укріплень у 1680-х рр. Незважаючи на пам'яткову цінність комплекс є малодослідженим архітектурно й археологічно. Збережена забудова палацового періоду має багато нашарувань різних історичних етапів розвитку комплексу та потребує в рамках комплексного наукового дослідження

застосування реставраційних методик для її ідентифікації. Стаття присвячена проведеному натурному дослідженню однієї зі споруд комплексу (корпус К).

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Окремого дослідження корпусу К, який розташований при північному мурі комплексу Палацу Потоцьких, не проводилось. В контексті архітектурно-містобудівного розвитку комплекс досліджували М. Бевз, З. Лукомська, М. Мотак; систему міських фортифікаційних укріплень досліджував З. Федунків; в контексті військової історії комплекс вивчав І. Бандарев, однак архітектурно-розпланувального аналізу даної споруди, як складової палацового комплексу, а також її ролі в контексті оборонної системи не проводилось.

В 2019 р. під час студентської практики були проведені схематичні обміри підвальних приміщень корпусу К.

Мета статті

Метою статті є спроба доведення гіпотези щодо реконструкції північного муру комплексу і ймовірного влаштування в ньому portalу/брами після 1740-х рр. у період функціонування комплексу як резиденції Потоцьких (1680-ті - 1802 рр.).

Виклад основного матеріалу

Комплекс палацу Потоцьких розташований у середмісті колишнього міста-фортеці Станіславова (Івано-Франківська), заснованого у 1662 році як резиденція коронного гетьмана Речі Посполитої Андрія Потоцького і спорудженого за проектом військового інженера Франсуа Корассіні з Авінйону (Chowaniec, 1928, с.4-5). Первісна форма міських фортифікацій мала в плані вигляд правильного шестикутника з бастіонами на зовнішніх кутах. Комплекс палацу був сформований архітектором Карлом Беное в часі реконструкції міських бастіонних укріплень у 1680-х рр. за принципом «palazzo in fortezza» (Chowaniec, 2018, с.46).

Дослідження, які були проведені впродовж кількох останніх десятиліть, надали важливі висновки стосовно функціонально-просторового образу комплексу, який формувався упродовж двох послідовних фаз, під час яких зазнала змін первісна урбаністична концепція:

резиденція (1680-і – 1802 рр.) (Баронч, 1838, с.113);

воєнний шпиталь – австрійський, польський, німецький, радянський, український (1802 – 2004 рр.) (Головатий та Поліщук, 2016, с.322-326).

Забудова палацового періоду збережена фрагментарно та має багато нашарувань різних періодів. Автори цієї статті припускають, що окрім головної вхідної брами комплекс міг мати ще одну з протилежної північної сторони, на центральній осі комплексу з наземним виходом на терасу куртини (Рис. 1).

На цю думку наштовхнули фрагменти стилобату й бази пілястр, що оздоблюють стіну будівлі, яка одночасно є частиною існуючого північного муру палацового комплексу. Ці архітектурні деталі виконані з тесаного каменю та оброблені аналогічно до подібних брил, які оздоблюють камін під сходами у головному палацовому корпусі.

Фрагменти тесаного каменю, як і весь корпус свого часу були облицьовані керамічною плиткою на цементному розчині товщиною подекуди до 10 см, ймовірно, у 1970-80-х рр. В результаті таких нефахових ремонтів та тривалого впливу агресивного середовища відбулося часткове саморозкриття автентичних конструкцій, які можуть вказувати на порталне рішення центральної частини головного фасаду будівлі, а практично муру, оскільки за картографічними джерелами будинок тут з'являється у середині XIX ст.

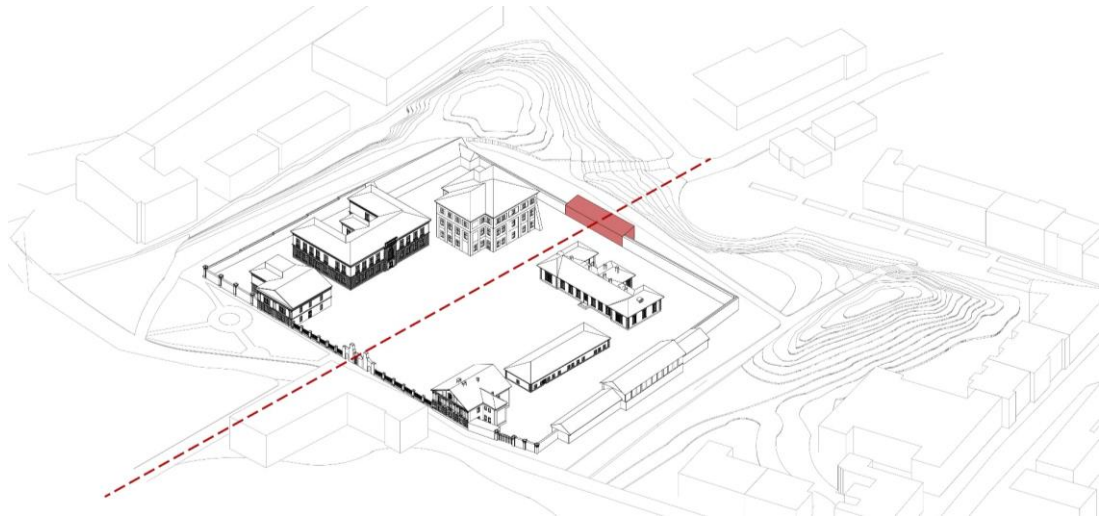

Рис.1. Центральна вісь комплексу та розташування корпусу К на схемі комплексу Палацу Потоцьких, існуючий стан (А. Сербін).

Сама будівля (тепер одноповерхова з односкатним дахом) прибудована до замкового муру з зовнішньої сторони, саме тому чільна стіна є продовженням замкового муру, а частини фасаду з обох боків від порталу мають характерний нахил до напільної сторони, як і мур. Головний вхід в будівлю знаходиться на центральній осі, обабіч - вертикально профільовані частини стін з рустованими пілястрами під кахляним облицюванням (досліджено за допомогою зондажів) (Рис. 2). На проведення зондажів спонукало, як вже згадувалось, саморозкриття частин стіни з фрагментами тесаного алебастру під керамічними плитками.

Рис.2. Головний фасад корпусу К, фото липень 2022 р.

Картографічні джерела вказують на існування трьох суміжних підземних камер при північному мурі із зовнішнього боку на осі комплексу. Вперше вони з'являються на Проектному плані удосконалення укріплень Станіславівської фортеці (1743) (Рис. 3) і мають довгий хід до тераси куртини

і далі за межі фортечних укріплень до запроєктованого рavelіну який, очевидно, не був реалізований (Федунків, 2014, с.29-32).

На Фіксаційному плані Станіславава (поч. 1770-х рр.) (Рис. 4) бачимо ті самі камери та, ймовірно, потерну з виходом на терасу куртини. Рavelін, зображений на плані тонкою лінією, очевидно, не був збудований (Федунків, 2014, с.39-42).

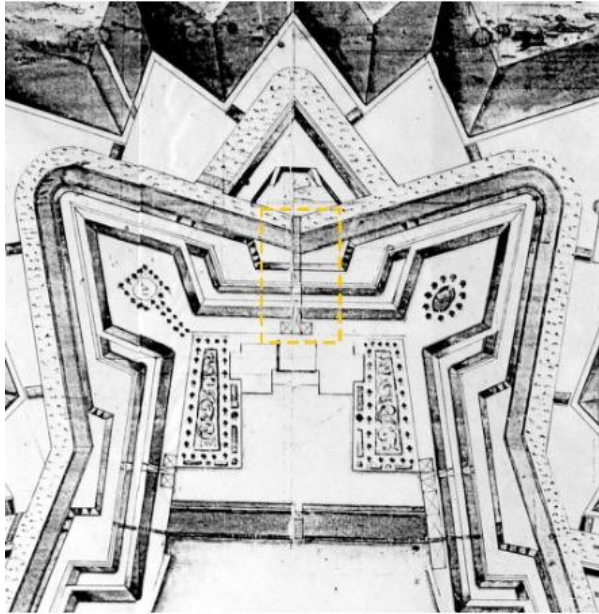

Рис.3. Фрагмент проектного плану удосконалення укріплень Станіславівської фортеці, 1743 р.

Рис.4. Фрагмент фіксаційного плану Станіславава, 1770-ті рр.

Саме на цьому місці розташована згадана вище одноповерхова споруда з порталом. Вперше вона з'являється на кадастральному плані Станіславава 1848 р. (Рис. 5). Композиційну вісь проходить через головну браму та споруду з порталом (Рис 5-6). При співставленні історичних карт та сучасної підоснови прослідковано, що споруда геометрично співпадає із зображеними на картографії камерами.

Рис.5. Фрагмент кадастрального робочого плану Станіславава, 1848 р.

Рис.6. Фрагмент адміністративної карти князівств Галичини і Володимирії, 1863 р.

За результатами натурних досліджень влітку 2022 р. виконано обмірні креслення підземних приміщень (Рис. 7-8). та наземної споруди і підтверджено, що за планувальною структурою будівля в основних параметрах відповідає плануванню підземної частини (Рис. 9). Центральна частина наземної споруди знаходиться на одній осі з середньою підземною камерою (вісь проходить по осі склепіння камери). У процесі натурних досліджень також з'ясовано, що середня та східна підземні камери походять з періоду розбудови палацу (кінець XVII – поч XVIII ст.). А західна підземна камера зі склепінням типу “кляйн”, ймовірно, могла бути перебудованою з первісної у середині XIX ст., коли був споруджений і будинок над ними.

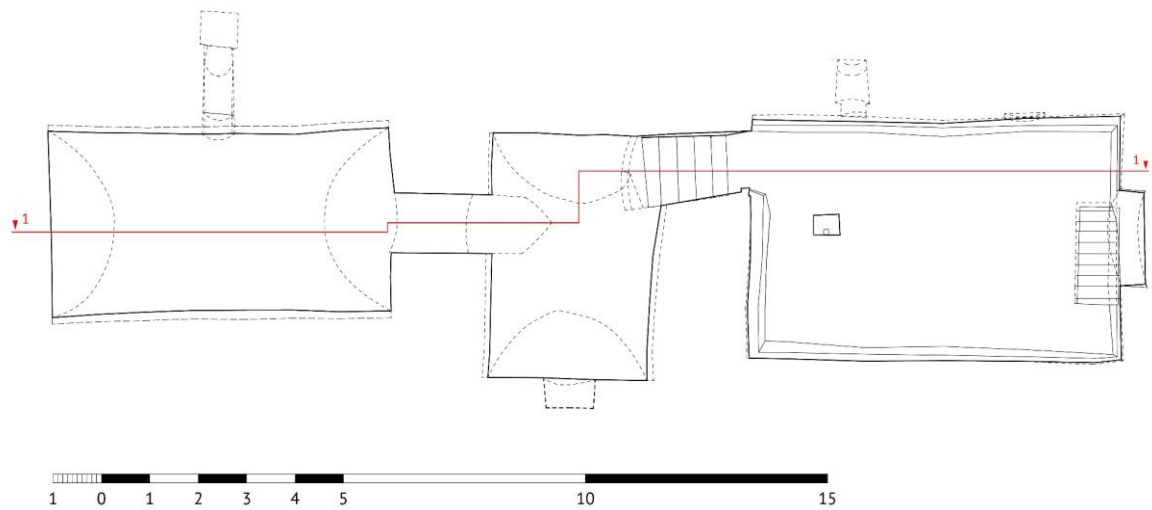

Рис.7. План підвального приміщення корпусу К, обмірне креслення, липень 2022 р., виконала Бастрон С., наук. керівники Поліщук Л., Сербін А.

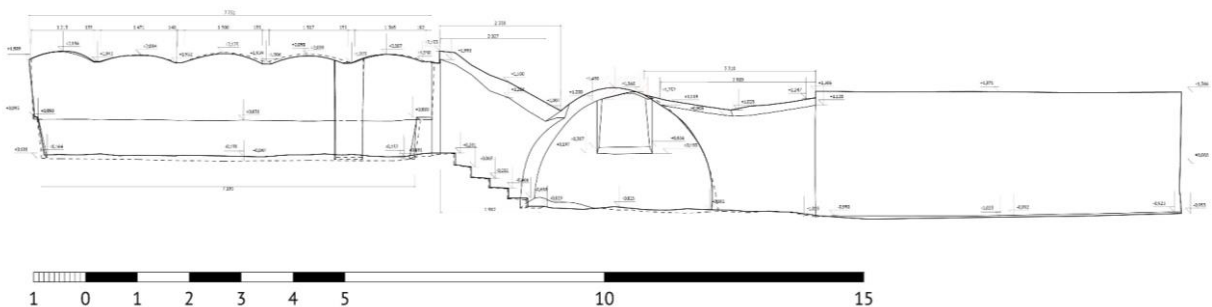

Рис.8. Перетин підвального приміщення корпусу К, обмірне креслення, липень 2022 р., виконали Бастрон С., Вінтоняк Ю., наук. керівники Поліщук Л., Сербін А.

Рис.9. Співставлення плану підвального приміщення та плану першого поверху корпусу К, обмірне креслення, липень 2022 р., виконали Бастрон С., Косик І., наук. керівники Поліщук Л., Сербін А.

На сьогодні крім картографічних джерел немає підтверджень існування потерни на цій локації, якою можна було б вийти з підземних камер за межі куртини або на її терасу. Археологічні дослідження не проводились, тому існування потерни залишається гіпотетичним.

Перелічені вище чинники нашо́вхують на думку про ідею виходу на терасу куртини наземним шляхом через вал у другій половині XVIII ст. Припускаємо, що для реалізації цієї ідеї у палацовому мурі був влаштований урочистий портал. Доречність влаштування portalу в XIX ст., у період функціонування на території комплексу австрійського воєнного шпиталю видається нелогічною.

Виявлений за результатами досліджень зондажами архітектурний декор фасаду у вигляді цегляних рустованих пілястр зі стилобатом і базою з тесаного алебастрового каменю з характерним профілюванням, які розміщені симетрично відносно існуючого входу, можуть бути елементами порталного декору, що підтверджує ідею влаштування виходу за межі палацового комплексу через північний мур. Отвір брами, очевидно, пізніше був закладений.

Стилобат рустованої пілястри – фрагмент тесаного алебастрового каменю з профілюванням загальними габаритами: східна пілястра (Рис. 10) – 520×910 мм; західна (Рис. 11) – 530×960 мм. На ньому база з тесаного алебастру габаритами: східна пілястра – 350×910 мм; західна – 310×900 мм. Пілястра виконана з цегли розміром: східна – 310×160×80 мм; західна – 315×155×80 мм, кладка на піщано вапняному розчині. Аналогічна за розміром цегла виявлена в центральній та східній підземній камері, які походять з періоду розбудови палацу (кінець XVII – поч XVIII ст.). Це підтверджує теорію про приналежність виявлених пілястр до резиденціального періоду.

З допомогою зондажів виявлено сліди рустування пілястри та залишки тришарового тиньку. Рустування виконане за схемою: 5 виступаючих рядів цегли × 1 заглиблений ряд. Чільна стіна між пілястрами має декілька типів кладки, що свідчить про різночасовість її спорудження. Західна пілястра краще зберегла своє профілювання. Каміні зазнали значних втрат внаслідок пізнішого обличкування фасаду плиткою.

Рис.10. Зондаж на західній пілястрі, фото липень 2022 р.

Рис.11. Зондаж на східній пілястрі, фото липень 2022 р.

Висновки

За результатами проведених досліджень припускаємо, що декорування фасаду корпусу К є архітектурним вирішенням влаштованого в північному палацовому мурі проходу, тобто порталом.

Можна виділити два основні будівельні періоди. В перший період, коли комплекс функціонував як резиденція Потоцьких (1680-і - 1802 рр.), було споруджено підземні камери, на осі центральної камери в мурі, ймовірно, було влаштовано портал, декорований виявленими пілястрами. Другий будівельний етап стосується функціонування на території комплексу військового шпиталю (1802 - 2004 рр.). В цей період було споруджено наземну споруду при мурі, яка за планувальною структурою в основному відповідає плануванню підземної частини.

Дослідження, потребує подальшого архівного пошуку проектних або інвентарних креслень, іконографічних зображень, а також розчистки й подальшого дослідження фасаду будинку, проведення архітектурно-археологічних розвідок, георадарного сканування тощо. Але навіть ці початкові результати дають нам нове бачення еволюції палацового комплексу резиденційного періоду.

Отримані результати є важливими для цілісного розуміння об'ємно-планувальної структури палацового періоду розбудови комплексу і для продовження дослідження усіх збережених архітектурних об'єктів цього періоду.

Бібліографія

- Chowaniec, Cz., 1928. Jak powstał Stanisławow. *Kurier Stanisławowski*, 403, S.4-5.
 Chowaniec, Cz., 2018. *Historia twierdzy Stanisławowskiej 1662–1812*. Ivano-Frankivsk: Centrum Kultury Polskiej i Dialogu Europejskiego w Iwano-Frankiwsku.

Баронч, С., 1838. *Пам'ятки міста Станіславова*. Переклад з польської Ю. Угорчак. Івано-Франківськ: Лілея-НВ.

Головатий, М., Поліщук, Л., 2016. *Комплекс Палацу Потоцьких 17-19 ст.* Пам'ятки історії та культури Івано-Франківська, 2, с.322-326.

Федунків, З., 2014. *Станіславів на давніх мапах та планах*. Івано-Франківськ: Лілея-НВ.

References

Fedunkiwi, Z., 2014. *Stanislawow on the old maps and plans*. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV.

Holovaty, M., Polishchuk, L., 2016. *The complex of the Potocki Palace of the 17th-19th centuries*.n Monuments of history and culture of Ivano-Frankivsk, 2, p.322-326.

¹Anna Serbin, ²Larysa Polishchuk

¹PhD student

Architecture and Conservation Department
National University "Lviv Polytechnic", Lviv

email: anna.v.serbin@lpnu.ua

ORCID: 0000-0002-7892-564X

²Associate Professor of the Department of Architecture and Urban Planning of
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ivano-Frankivsk

email: larysa.polishchuk@gmail.com

ORCID: 0000-0002-1330-0657

THE POTOCKI PALACE COMPLEX IN IVANO-FRANKIVSK: RESEARCH ON THE ARCHITECTURAL FRAGMENTS OF THE BUILDING AT THE NORTHERN WALL

© Serbin A., Polishchuk L. 2022

The Potocki Palace complex has been an integral part of the Stanislawow city fortress since its reconstruction in the end of XVIth century. The functional and the spatial structure of the complex was formed over two sequential phases: the residence (1680s-1802) and the military hospital (1802-2004). The preserved buildings of the palace period have many layers of different historical development stages and require the application of the restoration methods for its identification.

The paper aims to identify the architectural fragments detected on the main façade of the building at the northern wall (building K) and to make an attempt to prove the hypothesis regarding the reconstruction of the complex northern wall and installation the gate in the 1740s during the residence period (1680s - 1802). The existing planning structure was compared to the historical cartography in order to identify the building with the underground chambers below.

The findings single out two main construction periods, which correspond to the complex periods of functioning. The first period is the residence of the Potocki family (1680s - 1802), when underground chambers and a portal in the castle wall for access to the terrace probably existed on the same composite axis. The second period - the military hospital (1802 - 2004), during which the building was constructed on the wall, in correspondence to the layout of the underground chambers.

The results cast new light on the planning structure of the complex and the city fortress itself and reveal a valuable part of historical heritage. However these architectural fragments require further

archaeological research and examination with a ground-penetrating radar. The research was carried out within the framework of the scientific research program of the municipal enterprise Space of Innovative Creativity PALACE, which was created for the scientific research, protection, preservation and revitalization of the complex.

Keywords: Ivano-Frankivsk, The Potocki Palace, Stanislawow fortress.